

Віктор Жуковський*

ДУХОВНО-ФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА КООРДИНАТ УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: БОГОСЛОВ'Я, ВІЗІЯ І ДОСВІД

Духовна безпека України головно залежить від системного і глибинного підходу до духовної формації особи в навчальних закладах. Проблема цілісності й комплексності в гуманітарній освіті – одна з фундаментальних і визначальних у формуванні системи координат будь-якого, не лише християнського, навчального закладу. Конститутивним для Українського католицького університету (УКУ) і, переконаний, для будь-якого гуманітарного навчального закладу є формування особистості, а тоді вже професійна підготовка, набуття фаху. І в цьому досвід християнських вишів, зокрема й УКУ, має непересічне значення, оскільки богословська модель виховання й освіти перевірена століттями функціонування католицьких університетів і богословських шкіл.

Для християн правило віри (*lex credendi*) – це правило молитви (*lex orandi*) і правило життя (*lex vivendi*)¹ та дії! Як християнин вірить, так повинен і діяти! Сповідування правила віри не може бути статичним, закритим у собі, віра не може бути законсервованою, «духовним» егоїзмом, страхом чи благим поясненням, на кшталт, «невтручання Церкви в життя світу». Богослов'я як наука – це концептуальна вербалізація живого містичного досвіду Церкви Христової і своєрідна троїчна суспільна програма преображення світу, що відображає суспільне вчення Церкви і її практичну заангажованість у вирішенні суспільних викликів. Природно, коли християнський навчальний заклад системно культивує трирівневу богословську освіту, яка, по-перше, живиться досвідом молитовно-сакраментального життя всієї Церкви; по-друге, концептуально виражає цей еклезіальний досвід сопричастя у Святому Дусі завдяки академічній, науково-педагогічній складовій; по-третє, виявляє цей досвід у християнських відповідях на суспільні виклики сучасності в різних формах соціального служіння, що допомагають вибудовувати суспільство зі сталим розвитком на головних суспільних принципах: повага до гідності людини, солідарність, субсидіарність і спільне благо.²

* доктор богослов'я, к.філос.н., завідувач кафедри богослов'я Українського католицького університету, головний редактор часопису «Християнин і світ».

¹ Див. Богослов'я сьогодні: перспективи, принципи, критерії. Міжнародна богословська комісія. Наукові записки УКУ. – Львів. – 2015. – Число V. Серія: «Богослов'я». – Вип. 2. – С. 24–25.

² Про принципи соціального вчення Церкви див.: Компендіум соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – С. 109–140.; Костюк П. Соціальна доктрина Церкви: короткий нарис:

Проблема взаємозв'язку між академічно-науковим, духовно-виховним та суспільно-практичним вимірами завжди, без перебільшення, є головним викликом для гуманітарного навчального закладу. Часто освітню систему такої інституції розвивають однобічно, впадаючи у крайність – акцентуючи на одному з трьох компонентів. Перша крайність, яка найчастіше трапляється, – домінування науково-педагогічного напрямку і зведення системного й комплексного підходу, який враховує гармонійну взаємозалежність трьох гілок освіти та виховання, лише до академічного рівня. Натомість духовно-формаційний і суспільно-практичний напрями гуманітарної освіти зводяться до спонтанного, безсистемного, індивідуального, формального або взагалі ледь присутнього виховного чи соціально спрямованого елемента. Або ж, навпаки, існує серйозний брак відповідальної, належного рівня, академічно-наукової програми розвитку закладу (бакалаврської, магістерської та докторської), яка взорує на кращі світові зразки й органічно прив'язана до духовного життя та практичного служіння.

Викладаючи в різних богословських закладах УГКЦ (семінаріях, інститутах, університеті) упродовж понад 15-ти років, а також знаючи освітні системи українських та низки іноземних університетів, мав нагоду пересвідчитись у гостроті цієї проблеми, яка призводить не лише до невиконання виховних чи науково-навчальних цілей закладів щодо студентів і викладачів, а й може бути причиною кризи або й закриття через брак студентів, які у зв'язку з однобокністю чи редукцією до одного з елементів освітнього процесу, не бачать у ньому справжньої духовної і професійної школи, не знаходять цілісної моделі християнської місії навчального закладу в суспільстві. Студент приходить у виш не лише за фахом, а й за духовною атмосферою, яка панує в міжособових стосунках. Чи живо присутні в університетській спільноті названі вище суспільні засади?

Важливо ще раз наголосити: однобокність освіти, яка рано чи пізно спричинить кризову ситуацію в навчальному закладі, – це не лише домінування одного з двох елементів освітньо-виховного процесу за рахунок іншого (духовно-виховного чи науково-дослідного), а це також занедбання третього необхідного елемента, без якого не можна говорити про цілісну та насправду гуманітарну освіту. Мовиться про практичний вимір освіти як ставлення до потребуючих допомоги, в чому й полягає реалізація євангельського суспільного служіння. І тут ідеться не лише про теоретично-наукову сторону питання, як-от випрацювання *соціального вчення Церкви* (церков), що, без сумніву, потрібне і має свою науково-академічну нішу. Тут мова радше про чіткі, практичні, системні та

джерела, енцикліки, основні поняття / П. Костюк. – Львєж–Івано-Франківськ–Тернопіль, 1996. – С. 158–173.

комплексні соціальні програми служіння, які охоплюватимуть своїми практичними відповідями всі виміри суспільних викликів сьогодення. Своєрідна програма дії, чину, студентів і викладачів. Саме гуманітарні заклади зобов'язані зробити вклад у те, щоб соціальні принципи швидше втратили декларативність і стали теоретичною стороною того всеохопного служіння, яке християни покликані звершувати в суспільному просторі. А фахова підготовка служителів Бога та країни, очевидно, має відбуватися в освітніх закладах, де є потужний духовно-формаційний компонент, які мають кадровий і програмний потенціал, щоб запропонувати суспільству нові «християнські» моделі відповідей на сучасні суспільні завдання.

Три виміри богослов'я як основа для духовно-виховної динаміки

Свого часу відомий католицький богослов Джеральд О'Коллінз виокремив три типи богослов'я, які характеризують його розвиток після II Ватиканського собору, можуть бути головною характеристикою християнського богослов'я загалом¹ і стати орієнтиром для академічно-виховної динаміки в навчальних закладах зокрема. Він розрізняє їх на основі природи, об'єкту, методу, походження, авторитету, на який посилаються, і локусу, в якому зароджується й розвивається те чи те бачення християнського духовно-виховного процесу.

1. Духовно-містичний вимір. У традиційних термінах цей стиль можна схарактеризувати як *fides quaerens adorationem* – віра, яка шукає богопоклоніння і богочитання. Це – доксологічне богослов'я. Тут першість має молитовне життя і, відповідно, правило молитви (*lex orandi*). Цей стиль богослов'я має за об'єкт насамперед справу сповідання Триєдиного Бога, явленого і відображеного в літургійному житті Церкви. Воно фокусується на божественній красі й бачить своє завдання передовсім у молитовному житті – особистому і спільнотному. Цей богословський стиль коріниться у східному християнстві – «класичній батьківщині» споглядання.

Досвід, який служить відправним пунктом для цього способу богословствування, – це досвід (як літургійний, так і позалітургійний) прекрасного та прагнення до його остаточного сповнення. Авторитетом є Передання, яке пов'язує минуле і сучасне життя церковного організму у Святому Дусі. Цей спосіб богословлення характеризується есхатологічним спрямуванням та стосується живого досвіду сопричастя й богоспілкування. Евагрій Понтійський, духовний учень каппадокійських Отців і подвижників пустині, виражає це у відомому твердженні: «Якщо ти богослов, то будеш правдиво молитись, і якщо ти правдиво молишся, то ти – богослов». Локус містичного богослов'я – «Церква у спільнотній

¹ G. O'Collinsю Retrieving Fundamental Theology / G. O'Collins. – New York, 1993.

молитві» і «люди в молитві». Це – храм внутрішньої особистої і храм зовнішній літургійної молитви. У цих храмах звершується внутрішній подвиг та літургійно-сакраментальне життя церковного організму. Богослов'я – шлях богопізнання, боговидіння й богоспоглядання. На цій дорозі цілісно працює вся людська особа в біблійно-святоотцівському значенні. Її ум і серце – як духовно-інтуїтивне пізнання та логічно-аналітичне мислення розуму. Тобто богослов'я (*theologia*) тут – це споглядання (*theoria*).

Святоотцівське розуміння містичного богослов'я-богоспоглядання виразив сучасний грецький богослов Христос Яннарас: «У Православній Церкві і Переданні богослов'я має зовсім інше значення, ніж те, яке йому надають сьогодні. Це – Божий дар, плід внутрішньої чистоти християнського духовного життя. Богослов'я ототожнюється з боговидінням, із безпосереднім баченням особового Бога, з особовим досвідом преображення творіння нетварною благодаттю».¹ Саме тому, богослов'я – це не якась теорія світобудови чи метафізична система, а «вираження і формулювання церковного досвіду... не інтелектуальна дисципліна, а досвідна участь, сопричастя».²

Богопізнання (*theognosia*) і богоспоглядання (*theoria*) та богослов'я (*theologia*) не протиставляються, а навпаки, дзеркально відображають один одного, взаємодоповнюють і взаємопроникають. Досвід пережиття Божої тайни – це особове виявлення соборної віри Церкви, а богослов'я – це еклезіальне вираження того, що може кожен член Церкви прожити, пережити і пізнати. Містичний досвід – це основа й вершина богослов'я, це – богослов'я в собі!

2. Академічний вимір. Традиційна термінологія, яка описує цей тип богослов'я, зібрана у відомому *fides quaerens intellectum scientificum* – віра, що шукає наукового пізнання і розуміння. Тут віра, правило віри (*lex credendi*), має першість. Об'єкт цього типу богослов'я, перш за все, – пошук «значення та істини християнського об'явлення». Це стосується відкриття «свіжого пізнання і нових поглядів». Головний фокус тут лежить на істині, яку «розуміють більш теоретично». Мета богослов'я – краще «пізнання і розуміння».³ Найавторитетніші посилання – це посилання на «нормативні голоси й тексти ... минулого». Це охоплює Біблію, грецьких, латинських і сирійських Отців Церкви, церковні документи, книги й інші традиційні тексти, які є свідченням того, як Церква розуміє та інтерпретує Об'явлення. Звичайно, вони різні й мають різний ступінь авторитетності.

¹ Каллист Уэр. Богословское образование в Писании и у Святых Отцов / Уэр Каллист [Электронный ресурс]. – Режим доступа: krotov.info/history/20/krivova/ware11.html

² Детальніше див. Каллист Уэр. - Там само.

³ G. O'Collinsю Retrieving Fundamental Theology / G. O'Collins. – New York, 1993. – С. 9–10, 154, п. 5.

Метод, який використовується, – це передовсім «культивування використання розуму», «дослідження, ґрунтовне обдумування і серйозний діалог із колегами з інших академічних дисциплін» і з «сучасними інтелектуалами». *Локус* для такого богослов'я – це найперше «університети, інститути, факультети Європи і Північної Америки». З огляду на контекст, у якому культивується цей тип богослов'я, він формується під впливом традиції, на яку вплинули епоха Просвітництва, Ренесанс, парадигма діяльності середньовічних факультетів й інтелектуальних здобутків грецької і римської філософії.¹ «Практики» його – це добре освічені люди або ті, хто прагнуть здобути добру освіту в тій чи в тій богословській галузі. Експерти – можуть бути не лише вірні церков, але й ті, хто себе не ідентифікують із належністю до конфесії чи лише формально є її адептами. Типовий стиль такого богословлення – головна справа діалогу і взаємного консультування «експертів» з різних галузей богословської науки. Досвід, який є його центром, – це в основному «досвід інших» і передовсім, очевидно, «апостольський досвід Божого самооб'явлення у Христі».²

3. Практичний вимір. У традиційних термінах цей стиль можна схарактеризувати як *fides quaerens iustitiam socialem* – віра, що шукає соціальної справедливості. Тут визначальний пріоритет має дієва любов, яка практично служить (*lex vivendi*). Цей стиль богослов'я має за об'єкт, передовсім, «бажання сприяти справедливості та загальному благу». Це – практичний спосіб богословлення християн, які покликані також боротися проти тотальної несправедливості в нашому світі. Увага сфокусована на головних принципах соціального вчення Церкви (справедливості, гідності особи, спільному благу, солідарності, субсидіарності тощо), які реалізуються у служінні іншим та разом з іншими. Головна мотивація для його розвитку – виклик бідних, пригноблених і дискримінованих соціально, культурно, національно, релігійно тощо. Найкращий приклад методу, типового для цього богослов'я, – метод богослов'я визволення, який став популярним не лише у країнах Латинської Америки, звідки походить, а й у західноєвропейських та північноамериканських університетах. Цей практичний спосіб богословлення ставить запитання: «Що наше богослов'я спонукує нас робити? Чи воно залишається у світі недієвим?». Практичне богослов'я стимулює до інтерпретації і критики дій сьогодення. Воно процвітає від контакту з бідними Латинської Америки, Індії та розсіяними по світі жертвами західних споживацьких суспільств. Це богослов'я бере витoki з єврейсько-християнської традиції, яка сягає Старого Завіту й пророчого викриття соціального зла і гноблення. Богослови черпають натхнення, будучи солідарними з Ісусом Христом у

¹ Там само. – С. 9.

² Там само. – С. 154, п. 5.

Його любові до пригноблених та маргіналізованих частин суспільства. Як правило, стиль цього богослов'я – це, в основному, консультування «бідних і страждаючих у питаннях віри, вчення і моралі». Досвід, що перебуває в центрі цього шляху богословствування, передовсім є «нашим теперішнім досвідом фізичного страждання та іншого зла». З одного боку, цей богословський підхід демонструє «повагу до нормативних голосів минулого: перш за все Святого Письма й офіційного вчення Церкви»; з другого боку, провідним авторитетом в інтерпретації цих джерел богослов'я є «сучасна ситуація: зокрема ... мільйони безликих жертв нашого світу. Його основний *locus theologicus* перебуває у народів, який страждає сьогодні». Локус для цього способу богословлення, як правило, – «район бідних». Метод – служіння: словом (соціальна доктрина Церкви) і ділом (імплементація доктрини в конкретні проекти, програми та місії).

Прекрасний приклад тріадологічного підходу до практичного богослов'я показав православний богослов Калліст Уер.¹ Він наводить слова філософа Миколи Федорова: «Наша соціальна програма – це вчення про Трійцю»² і показує, що принципи соціального вчення Церкви – це троїчна програма духовного оновлення суспільства.

Троїчна система освіти і формації в Українському католицькому університеті

Такий системний троїчний підхід до освіти, виховання і служіння відображає організацію формаційно-освітнього простору в УКУ, в якому присутній духовний, академічний та практичний виміри формування особистості-фахівця.

1. Духовний вимір освітнього процесу. Це цілий комплекс можливостей участі студента, працівника, викладача в таїнственному організмі Церкви Христової. Однією з перших структур, організованих в УКУ, був Духовно-пасторальний відділ, який у співпраці з факультетами, кафедрами й інститутами займається організацією різних вимірів духовного життя академічної спільноти. Головні напрями діяльності Духовно-пасторального відділу такі:

- літургійно-молитовне та сакраментальне життя в чотирьох храмах УКУ. Щоденні богослужіння і щосереді загальноуніверситетська Божественна Літургія, на яку збирається вся спільнота вишу;
- три хори студентів і працівників;
- творення студентської спільноти, спрямованої на служіння потребуючим. Опіка над сиротами, хворими, людьми похилого віку, безхатченками;
- вечірні школи та євангелізація (школа лідерства, школа Біблії,

¹ Єпископ Калліст Диоклійський. Свята Троица – парадигма человеческой личности, в Альфа и Омега 32 (2002). – С. 110–123.

² Там само. – С. 110.

школа сім'ї, спільнота благословення РУАХ);

- волонтерська діяльність (бідні, тюрма, військовий госпіталь, волонтерська сотня УКУ);
- організація духовних і мистецьких вечорів;
- центр постійної формації УКУ:
- створення та впровадження сталої формаційної програми для нових працівників і студентів;
- створення щосеместрової програми для працівників, викладачів і студентів;
- інтеграційні виїзди (щосеместру паломництва для всіх працівників, викладачів і студентів УКУ);
- літня місійна пасторальна праця студентів на парафіях, які найбільше потребують такої допомоги;
- щорічний літній формаційний табір для студентів усіх курсів за участю духовних авторитетних лідерів.

Окремий духовно-виховний сегмент УКУ, який з'явився два роки тому, – це освітньо-формаційна програма «Християнська духовність у постмодерній добі», в якій беруть участь усі, хто проживає в університетському колегіумі ім. Патріарха Йосифа Сліпого.

Блаженніший Святослав (Шевчук) так сказав про колегіум УКУ: «Колегіум – це не гуртожиток, тут буде будуватися спільнота. Тут вашим дітям, окрім високих і передових навчань, Церква передасть віру та виховає їх бути добрими християнами, активними мирянами, які зможуть перейняти багато ініціатив і понести відповідальність».¹ У колегіумі функціонує унікальна освітньо-формаційна програма, яка триває рік і охоплює такі напрями формації:²

1. Формування особистості:
 - тематичні зустрічі студентів з кураторами;
 - зустрічі усієї спільноти колегіуму;
 - зустрічі з цікавими та відомими особистостями (у співпраці з Центром розвитку особистості);
 - спілкування з мешканцями центру духовної підтримки осіб з особливими потребами;
 - формування лідерських навиків через працю над різними студентськими проектами;
 - спільні поїздки та прощі до визначних та відпустових місць.
2. Духовний розвиток:
 - літургійне життя;
 - особиста молитва;
 - духовні бесіди;

¹ collegium.ucu.edu.ua/programa/farmatsiina-programa

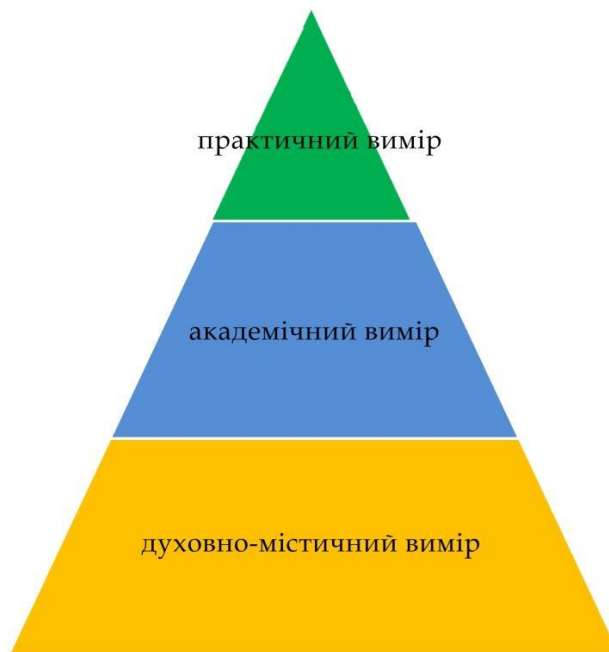
² За матеріалами сайту: collegium.ucu.edu.ua/programa/farmatsiina-programa

- індивідуальний духовний супровід;
- реколекції (тематичні духовні зустрічі з духовним провідником).

3. Дозвілля, культура, спорт:

- можливості для самореалізації та поглиблення особистих інтересів через участь у заходах та ініціативах колегіуму;
- заняття у спортзалі і на спортивному майданчику, танці, фітнес, спортивні секції;
- цікава культурно-мистецька програма: тематичні вечори, екскурсійні поїздки, перегляди фільмів;
- навчально-пізнавальна програма: мовні клуби, майстер-класи, тренінги.

Троїчна система освіти і формації в
Українському католицькому університеті

2. Академічний вимір освітнього процесу

– Присутність на всіх програмах УКУ «богословського компоненту», який передбачає такі курси:

- біблійна історія спасіння Старого і Нового Завітів;
- християнська духовність;
- християнство: віра, богослужіння, мораль.

Богословські курси викладачі адаптують відповідно до специфіки програм і слухачів. Наприклад, на Магістерській програмі КПТ студенти слухають курс «Духовність і психологія».

– Майже всі викладачі мають досвід навчання у провідних західних закладах, де присутні давні християнські суспільні засади.

– Студенти беруть участь у стажуванні в різних католицьких університетах, здобуваючи досвід європейської академічної культури.

Троїчна система освіти і формації в
Українському католицькому університеті

3. Освіта як практичне служіння

– Активно працюють різні інститути та програми, що мають єдину християнську ціннісно-моральну вісь і яскраво виражену домінуючу суспільно-прикладну мету. До таких належать: Програма соціальної педагогіки, Інститут екуменічних студій, Катехитично-педагогічний інститут, Інститут лідерства й управління, Бізнес школа, Школа психології, Інститут релігії та суспільства й низка сертифікатних програм.

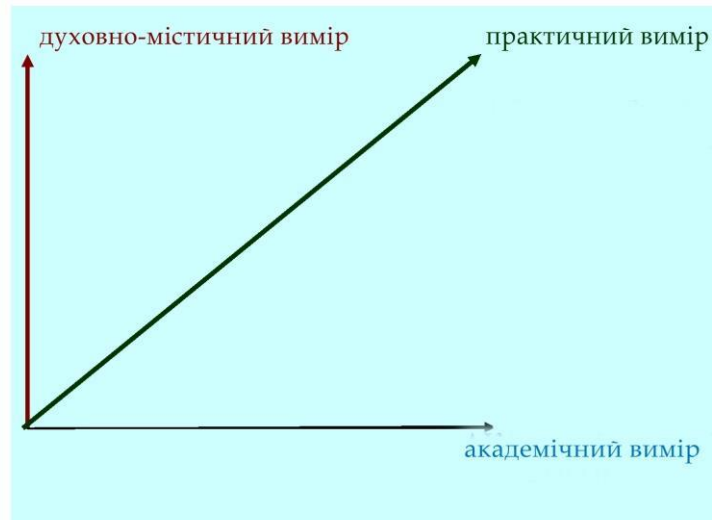
– Студенти проходять програму душпастирської практики в дитячих будинках, психіатричній лікарні, будинках для літніх людей тощо.

– Частина університетського простору – організації, які працюють із неповносправними і людьми з особливими потребами («Лярш», «Віра і світло»). У новому студмістечку передбачено окремий простір для таких організацій, де неповносправні житимуть й відкриватимуть безпосередню можливість служіння для студентів.

– Розвивається програма волонтеріату, яка дає змогу студентам вільно задіювати себе в різних видах соціального служіння.

– Ґрунтовна система пасторального кураторства на кожному курсі.

Троїчна система освіти і формації в
Українському католицькому університеті

Двадцятилітній досвід перебування в освітньому просторі України, США, Бельгії, Швейцарії, Польщі переконав мене в життєвій важливості такої трикутної моделі освіти. У тій чи в тій формі вона присутня у всіх провідних академічних закладах. Від того, як студент-гуманітарій поєднує академічну освіту з духовним життям і соціально-суспільним служінням залежить, який потім внесок він зможе зробити в духовне пробудження й оживлення суспільних сфер у державі. Ці три базові осі християнського освітньо-формаційного процесу повинні творити єдиний гармонійний та ефективний простір, який не можна ділити на окремі, непов'язані між собою, сфери. Одна вісь визначає міру реалізації двох інших. Головним залишається духовне життя, яке закладає основу для двох інших. Водночас попри важливість містичного богослов'я не може бути редукування освіти лише до нього за рахунок занедбання двох інших. Християнська спільнота живе таїнствами Церкви і повинна виражати цей досвід у слові (академічна сфера) і ділі (сфера практичного служіння). Без існування органічного взаємозв'язку цих трьох сторін освіти не можна говорити про вплив християнської, богословської, духовно-моральної парадигми на освітній простір і суспільство загалом. Духовна безпека України – це якісна гуманітарна освіта, яка повинна містити в собі подвиг духу, серця, розуму і рук.